

Hemşirelik Eğitiminin Başında ve Sonunda Olan Öğrencilerin Hasta Haklarına İlişkin Tutumları: Kocaeli Örneği

Attitudes to Patient Rights of Students at the Beginning and End of Nursing Education: Kocaeli Sample

Rahime AYDIN ER^a

^aKocaeli Üniversitesi
Kocaeli Sağlık Yüksekokulu,
Kocaeli

Geliş Tarihi/Received: 21.12.2011
Kabul Tarihi/Accepted: 17.04.2012

*Bu çalışma, V. Balkan Tıp Tarihi ve
Etiği Kongresi (11-15 Ekim 2011, İstanbul)'nde
poster bildirisi olarak sunulmuştur.*

Yazışma Adresi/Correspondence:
Rahime AYDIN ER
Kocaeli Üniversitesi
Kocaeli Sağlık Yüksekokulu, Kocaeli,
TÜRKİYE/TURKEY
raay@kocaeli.edu.tr

ÖZET Hemşirelik eğitiminde etik eğitimin amacı alanında etik sorunları belirleyebilen ve bunlara çözüm üretebilen hemşireler yetiştirmektir. Bu eğitim sürecinde öğrencilerin hasta hakları konusunda bilgi sahibi olmaları ve hasta hakları savunuculuk rollerini kazanmaları da hedeflenmektedir. Bu çalışmada öğrenci hemşirelerin hasta haklarına ilişkin tutumlarının ve hemşirelik eğitiminin bu tutumları nasıl etkilediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma 2010-2011 eğitim öğretim yılında Kocaeli Üniversitesi Kocaeli Sağlık Yüksek Okulu Hemşirelik Bölümü'nde yürütülmüştür. Çalışmaya katılmayı kabul eden toplam 123 öğrenciye (77 birinci sınıf, 46 dördüncü sınıf öğrencisi) anket formu verilmiştir. Birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinin bireyin sağlık bakımı alma ve ölme hakkı ile hastanın sağlık personelini seçme, bilgilenme, tedaviyi ret, mahremiyet, tıbbi kayıtlarını inceleme hakkı ve organ bağışına ilişkin tutumları arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Birinci sınıf öğrencileri hastaya gerçeğin söylenmesine, doktor ve hemşirelere yaşamın sonlandırılmasında izin verilmesine daha fazla katılırken, çocukların tedavilerine ilişkin kararlara katılmasını daha az tercih etmektedirler. Çalışma sonuçları hemşirelikte etik eğitimin hasta haklarına ilişkin bazı tutumları yeterince geliştiremediğini düşündürmektedir. Bu nedenle, hasta haklarına ilişkin eğitimin gözden geçirilmesi ve güncellenmesi, öğrencilerde olumlu tutum geliştirmek için yararlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, hemşirelik; etik; hasta hakları

ABSTRACT This study aimed to determine attitudes of nursing students about patient rights and if it is changed by nursing education. The study was carried out at Kocaeli Health School Nursing Department in 2010. The students accepting to participate the study filled out the questionnaire. A total of 123 students (77 first year, 46 fourth year students) were participated in the study. There is no significant difference between junior and senior nursing students' attitudes of person's taking health care and death right with patient's right choosing of health person, to be informed, to refuse the treatment, confidentiality, donation of organ and to check medical documents. Junior students more prefer to be said the truth to patient and to give permission physician and nurses about ending life while children should participate in decisions related to treatment are less preferred. The study results suggest that ethics education in nursing could not improve students' attitudes of patient rights sufficiently. Therefore, revising and updating education of patient rights would be beneficial to develop positive attitudes in students.

Key Words: Education, nursing; ethics; patient rights

Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2012;20(3):139-45

Hasta hakları, sağlık hakkının ve temel insan haklarından olan yaşama hakkının uzantısı olarak, tıp etiği alanında üzerinde önemle durulan konulardan biridir.¹ Genel olarak insan haklarının ve değerlerinin sağlık hizmetlerine uygulanması anlamını taşıyan hasta hakları;

sağlık hizmetlerinden faydalanma ihtiyacı bulunan fertlerin, sırf insan olmaları sebebiyle sahip oldukları ve T.C. Anayasası, milletlerarası anlaşmalar, kanunlar ve diğer mevzuat ile teminat altına alınmış bulunan haklarını ifade eder.^{2,3} İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gibi genel, Dünya Hekimler Birliği Bildirgeleri gibi tıbbi özel konulara ayrılmış uluslararası belgelere ve bu belgeler temelinde oluşturulmuş hukuki düzenlemelere dayanır.²

Türkiye’de hasta haklarına özgü ilk yasal düzenleme “Hasta Hakları Yönetmeliği” (HHY) adıyla 1998 yılında yayınlamıştır.³ Yönetmelikte hasta haklarının neler olduğu açıkça yer almasına karşın, bu konuda sağlık kurumlarının ve çalışanlarının sorumluluklarının neler olduğu ve bunların nasıl yerine getirileceği net olarak belirtilmemiştir. 2003’te yayımlanan “Sağlık Tesislerinde Hasta Hakları Uygulamalarına Dair Yönerge” ve 2005’te yürürlüğe giren “Hasta Hakları Uygulama Yönergesi”ne kadar sağlık hizmetleri içerisinde hasta hakları konusunda yaygın bir tanıtım ve uygulama sağlanamamıştır.⁴ Zira 2000 yılında bir üniversite hastanesinde çalışan hekimlerle yapılan bir çalışmanın sonuçlarında hekimlerin çoğunun (%77) hasta haklarına ilişkin yasal düzenlemeden haberdar olmadıkları bildirilmektedir.⁵ Önümüzdeki günlerin “incinebilir/örselenebilir hasta gruplarının hakları”nın daha detaylandırılacağı bir süreç olacağı belirtilmektedir.⁶

Hasta haklarının uygulamaya geçirilmesi ve korunabilmesinde sağlık ekibi üyelerine önemli görevler düşmektedir.^{1,4,6} Sağlık ekip üyeleri içinde yer alan hemşirelerden hastalarına güvenli, yeterli ve etik bakım vermeleri beklenmektedir.⁷ Bununla birlikte özellikle hemşireye yüklenen hasta haklarını savunuculuk rolü; hastanın kendi hakkında karar verme hakkını kullanmasına, kullanamadığında hemşiresinin onun adına haklarını savunmasına olanak sağlamaktadır.⁸ İlk kez 1976 yılında Amerikan Hemşireler Birliği tarafından Hemşirelik Kodları içinde tanımlanan bu rol, hemşireyi etik dışı ve yasaya aykırı davranmaktan da korumaktadır.⁹ Türk Hemşireler Derneği tarafından da hemşirelerin hizmet verdiği bireylerin haklarını savunacak yeterliğe gelmelerini sağlamak üzere onları desteklemeleri istenerek benzer bir ödev yüklenmektedir.¹⁰

Hemşirelik eğitiminde etik eğitimin amacı alanında etik konuları belirleyebilen ve bunlara uygun hareket edebilen, ahlaksal açıdan sorumlu hemşireler yetiştirmektir.¹¹ Bu eğitim sürecinde öğrencilerin hasta hakları konusunda bilgi sahibi olmaları ve hasta hakları savunuculuk rollerini kazanmaları da hedeflenmektedir.¹² Hemşirelik okullarının, meslek organizasyonlarının ve sağlık kurumlarının hem hemşirelerin hem de öğrenci hemşirelerin bu role hazırlanmasında önemli sorumlulukları bulunmaktadır.¹³

Ülkemizde hastaların ve hemşirelerin hasta hakları konusundaki bilgilerini ve tutumlarını değerlendiren çok sayıda çalışma bulunmaktadır.^{1,14-19-22} Hemşirelik eğitimi alan öğrencilerde akademik yıllara göre ahlaki değerlendirme yapabilmeye ve etik ikilemleri belirleyebilme durumuna ilişkin çalışmalar bulunmakla birlikte, öğrencilerin hasta hakları özelinde tutumlarının değişimini ortaya koyan çalışmalar daha az sayıdadır.^{13,23-25} Bu gerekçeden yola çıkarak üniversitemiz sağlık yüksekokulunda hemşirelik eğitimine yeni başlayan ve teorik eğitimini tamamlayarak hastanede intörn olan öğrencilerin hasta haklarına ilişkin tutumlarının ve varsa tutumlarındaki değişimin belirlenmesi amaçlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Tanımlayıcı tipte olan bu çalışma, 27 Eylül-11 Ekim 2010 tarihleri arasında Kocaeli Üniversitesi Kocaeli Sağlık Yüksekokulu hemşirelik bölümünde yürütülmüştür. Çalışmanın evrenini 2010-2011 eğitim-öğretim yılında birinci sınıf (87 kişi) ve son sınıfta eğitim gören (68 kişi) 155 öğrenci hemşire oluşturmuştur. Araştırmaya çalışma hakkında bilgi verildikten sonra çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden öğrenciler dahil edilmiştir. Öğrencilere araştırmacı tarafından yapılandırılarak ön testi yapılan ve isimsiz olarak verilen anket formunda, Hasta Hakları Yönetmeliği’nde belirtilen haklara ilişkin tutumları içeren ifadeler yer almıştır. Anketi cevaplamaları için öğrenciler yalnız bırakılmıştır. Elde edilen verilerin yüzdelerle dağılımları alınmış, ilgili değişkenlerin analizinde ki kare testi kullanılmıştır.

Çalışma, Kocaeli Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır (21.02.2011, Sayı: İAEK 5/6).

BULGULAR

Çalışmaya birinci sınıftan 77 (%88,5) ve son sınıftan 46 (%67,6) olmak üzere toplam 123 öğrenci katılmıştır. Yaşları 17 ile 24 arasında değişen öğrencilerin yaş ortalaması $19,9 \pm 1,8$ 'dir. Birinci sınıf öğrencilerinin %74,0'ı, dördüncü sınıf öğrencilerinin %95,7'si kadındır.

Öğrencilerin hasta haklarına ilişkin ifadelerde belirtilen tutumlara ait tercihleri aşağıdaki tabloda verilmiştir. Birinci ve son sınıfta okuyan öğrencilerin tamama yakını sağlık bakımının bir hak (sırasıyla; %98,7; %97,8), büyük çoğunluğu bireyin sağlık bakımıyla ilgilenecek sağlık personelinin tanıma, seçme ve değiştirme (sırasıyla; %85,7; %91,3) ile hastanın tıbbi kayıtlarını görme (sırasıyla; %89,6; %80,4) hakkının olduğunu düşünmektedir. İki sınıf öğrencilerde hastaya ait bilgilerin hastanın izniyle yakınlarıyla paylaşılabilirliğine (sırasıyla; %88,3; %89,1) ve ölümden sonra da bu bilgilerinin gizli kalması gerektiğine (sırasıyla; %64,9; %78,3) katılım oranı yüksektir. Yine her iki sınıfta hastanın bilgilendirilmesi gerektiğine yüksek olan katılım oranı (sırasıyla; %90,9; %95,7), bu bilgi kötü veya acı bir haber olduğunda düşmektedir (sırasıyla; %64,9; %30,4). Birinci sınıf öğrencilerin %20,8'i, dördüncü sınıf öğrencilerin %37,0'ı çocukların tedavilerine ilişkin kararlara katılması gerektiğini bildirmiştir.

Benzer şekilde iki sınıf öğrencilerinin yaklaşık yarısı hastanın tedaviyi reddetme hakkının olduğunu belirtirken (sırasıyla; %41,6; %47,8), birinci sınıf öğrencilerinin yarıya yakını (%39,0) ve dördüncü sınıf öğrencilerinin dörtte biri (%28,3) bireyin ölme hakkına sahip olduğunu ifade etmiştir. Birinci sınıf öğrencilerinin yarıdan fazlası (%66,2), dördüncü sınıf öğrencilerinin çoğu (%80,4) sürdürülecek tedavi için hastanın yaşam kalitesinin ölçüt alınmasına katılmakta iken, ciddi sakatlığı olan yenidoğanların ölmesine (sırasıyla; %15,6; %21,7) ve yaşamı sonlandırmada hekim ile hemşirelere izin verilmesine katılım oranları (sırasıyla; %29,9; %17,4) iki sınıfta da azalmaktadır.

Hastanın ölümünden sonra organlarının kullanılmasına gerektiğine bütün son sınıf öğrencileri (%100,0) ve birinci sınıf öğrencilerinin tamama yakını (%96,1) katılmakta iken, kendi organlarının kullanılmasında bu oran yarıya düşmektedir (sırasıyla; %52,2; %53,2) (Tablo 1).

Öğrencilerin hasta haklarına ilişkin tutumları ile sınıf arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Birinci sınıf öğrencileri hastaya durumuyla ilgili tüm gerçeklerin söylenmesini daha fazla bildirmektedir ($\chi^2=14,043$; $p=0,001$). Dördüncü sınıf öğrencileri ise yedi yaşından sonra çocukların tedavi kararlarına katılması gerektiğine daha fazla katılırken ($\chi^2=19,216$; $p=0,000$), yaşamın sonlandırılmasında hekim ve hemşirelere izin verilmesi konusunda kararsız kalmaktadırlar ($\chi^2=10,356$; $p=0,006$).

TARTIŞMA

Sağlık çalışanlarının, hasta haklarını bilmeleri ve bu hakların sınırları içerisinde mesleki becerilerini uygulamaları beklenmektedir. Öğrenci hemşirelerin hasta haklarına ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla yürütülen çalışmada; öğrencilerin büyük çoğunluğu (birinci sınıf %85,7; dördüncü sınıf %91,3) bireyin sağlık bakımıyla ilgilenecek sağlık personelinin tanıma, seçme ve değiştirme hakkının bulunduğu katılmaktadır. Sağlık çalışanları üzerinde geniş katılımlı yapılan bir çalışmanın sonuçlarında katılımcıların yaklaşık üçte ikisi (%61,6) hastanın sağlık personelinin seçme hakkının olduğunu belirtmişlerdir.²¹ Yine öğrencilerin büyük çoğunluğu (birinci sınıf %90,9; dördüncü sınıf %95,7) yapılacak tedavi, girişim veya müdahaleden önce hastadan aydınlatılmış onam alınması gerektiğini düşünmektedir. Benzer şekilde sağlık çalışanlarının büyük çoğunluğu (%91) da hastanın hastalığının seyri ve sonuçları hakkında yazılı ve sözlü bilgilendirilme hakkının olduğunu belirttiktedirler.²¹ Öğrenci hemşirelerin hastadan aydınlatılmış onam alınması gerektiğini düşünmesi hastanın özerkliğine saygı ve özerkliğini korumaya ilişkin etik ödevlerine hazır olduklarını düşündürse de, yaklaşık yarısının (birinci sınıf %41,6; dördüncü sınıf %47,8) hastanın tedaviyi reddetme hakkının olduğuna katılması bu ödevleri yerine getirebile-

TABLO 1: (n=77) ve IV. sınıf (n=46) öğrenci hemşirelerin hasta haklarına ilişkin tutumlara katılma durumları.

..... katılıyor	I. sınıf		IV. sınıf		Anlamlılık
	n	%	n	%	
Sağlık bakımının bir hak olduğuna	76	98,7	45	97,8	
Hastanın ölümlünden sonra organlarını kullanmasına izin verme hakkına sahip olduğuna	74	96,1	46	100,0	
Hastaya herhangi bir tedavi, girişim veya müdahale yapılmadan önce bilgilendirilmesi ve izin alınması gerektiğine	70	90,9	44	95,7	
Hastaların kendilerine ait laboratuvar sonuçlarını ve tıbbi kayıtlarını görme hakkı olduğuna	69	89,6	37	80,4	
Hastaya ait gizli bilgilerin hastanın izniyle yakınlarıyla paylaşılabilirliğine	68	88,3	41	89,1	
Bireyin sağlık bakımıyla ilgilenen sağlık personelinin tanıma, seçme ve değiştirme hakkına sahip olduğuna	66	85,7	42	91,3	
Sürdürülecek tedavi için "yaşam kalitesi ölçütü"nü kullanılması gerektiğine	51	66,2	37	80,4	
Hastanın durumuyla ilgili tüm bilgileri (kötü haber de dahil) öğrenmesi gerektiğine	50	64,9	14	30,4	Sınıf $\chi^2=14,043$; p=0,001
Ölümden sonra da hasta bilgilerinin gizli kalması gerektiğine	50	64,9	36	78,3	
Ölümlüden sonra organlarının kullanılmasına izin verdiğinizize	41	53,2	24	52,2	
Bilinci yerinde olan hastanın ölümüne neden olsa bile "tedaviyi reddetme" hakkı olduğuna	32	41,6	22	47,8	
Bireyin öme hakkına sahip olduğuna	30	39,0	13	28,3	
Yakında ölecek olan hastanın isteğine bağlı olarak, yaşasını sonlandırmak için hemşirelere ve hekimlere izin verilmesi gerektiğine	23	29,9	8	17,4	Sınıf $\chi^2=10,356$; p=0,006
Çocukların yedi yaşından sonra kendi tedavileri hakkında kararlara katılmasına gerektiğine	16	20,8	17	37,0	Sınıf $\chi^2=19,216$; p=0,000
Ciddi sakatlığı olan yenidoğanların ölmesine izin verilmesi gerektiğine	12	15,6	10	21,7	

cekleri konusunda kuşku yaratmaktadır. Yapılan diğer çalışmalarda son sınıf öğrenci hemşirelerin yarısı, intörn hekimlerin %40'ı ve sağlık çalışanlarının %82,6'sı hastanın tedaviyi reddetme hakkının olduğunu bildirmişlerdir.^{13,22,26} Elde edilen sonuçlarda son sınıf öğrencilerinin, birinci sınıf öğrencilerine yakın oranda hastanın tedaviyi ret hakkının olduğunu ifade etmesi, geçen süreç içinde hemşirelik etik eğitiminde bu hakkın yeterince tartışılmadığını düşündürmektedir.

Her iki sınıf öğrencilerinin büyük çoğunluğu hastanın özerk bir seçim yapmasını destekleyecek olan tıbbi kayıtlarını inceleme ve elde etme hakkının olduğunu bildirmektedir. Yine iki sınıf öğrencileri yüksek oranda hastanın mahremiyetine saygı hakkının olduğunu belirtmekte, ölümden sonra da hasta mahremiyetinin korunması gerektiğine inanmaktadır (Tablo 1). Bu bulgular öğrencilerin hastanın mahremiyetine saygı gösterilmesi ve hastaya ait sırların korunmasına ilişkin etik ödevlerine hazır oldukları izlenimini vermektedir. Akyurt ve ark. tarafından yapılan çalışmada da sağlık çalışanları tarafından benzer oranlarda hastanın tıbbi durumuyla ilgili tüm tıbbi kayıtları elde etme (%87,8) ve kendisine ait bilgilerin yakınlarıyla paylaşılmasını isteme hakkının (%85) olduğu belirtilmektedir.²¹

Hasta-hemşire ilişkisinin dayandığı güvenin yansımaları olan gerçeğin söylenmesi hemşirenin diğer önemli etik ödevlerinden birisidir.⁸ Birinci sınıf öğrencilerinin yarısından fazlası (%64,9) hastanın durumuyla ilgili tüm gerçekleri öğrenme hakkı olduğunu düşünürken, dördüncü sınıf öğrencilerinin üçte bire yakını (%30,4) bu görüşe katılmaktadır. Öğrenci hemşirelerde yapılan başka bir çalışmada özellikle son sınıf olmak üzere daha fazla oranda öğrenci hemşire hastaya gerçeğin söylenmesi gerektiğini bildirmiştir.¹³ Çalışmamızda son sınıf öğrenci hemşirelerde gerçeğin söylenmesine katılım oranındaki azalma, öğrencilerin eğitimleri sürecinde klinik uygulamalarında hastaya acı veren gerçeğin söylenmesine ilişkin gözlemlerinden veya kendi deneyimlerinden kaynaklanmış olabilir. Çünkü son sınıf öğrencilerinin bir kısmı klinik uygulamaları sırasında hastaya gerçeğin söylenmesi konusunda sağlık personelinin özensiz davranış-

ğını veya hastadan gerçeğin gizlendiğini bildirmişlerdir. Oysa yapılan çalışmalarda hastaların da uygulanacak tedavinin ölüm de dâhil tüm yan etkilerini ve ölümcül hastalığını bilmek istedikleri belirtilmektedir.²⁷ Hemşirelik etik eğitiminde gerçeğin söylenmesi ve istisnalarına ilişkin bir etik eğitim öğrencileri bu etik ödevlerine hazırlamanın yanında hasta beklentilerinin de karşılanmasını sağlayabilir.

Çocuk hastaların da diğer hastalar gibi anlama kapasitelerine uygun olarak hastalıkları ve tedavileri konusunda bilgilendirilmesi ve yeterlikleri ölçüsünde tedaviye katılmalarının sağlanması gerektiği belirtilmektedir.²⁸ Özellikle yedi yaşından sonra mutlaka çocukların tedaviye katılımı sağlanmasına vurgu yapılmaktadır.²⁹ Çalışmada az sayıda öğrenci (birinci sınıf %20,8; dördüncü sınıf %37,0) yedi yaşından sonra çocukların tedavilerine ilişkin kararlara katılması gerektiğine inanmaktadır. İstatistiksel açıdan da anlamlı bulunan son sınıftaki katılım oranındaki artış hemşirelik eğitiminde çocuğun tedaviye katılımının sağlanmasına ilişkin vurgudan kaynaklanıyor olabilir. Profesyonel hemşirelerle yapılan bir çalışmada daha az oranda (%12) hemşire çocukların tedavileri ile ilgili kararlara katılma hakkının olduğunu belirtmiştir.³⁰ Ozan ve ark. tarafından yapılan bir başka çalışmada intörn hekimlerin yarısının çocuk hastaların haklarının bilinmesinde sorun olduğunu bildirmesi, bu konunun etik eğitiminde daha ayrıntılı tartışılması gerektiğini düşündürmektedir.³¹

Çalışmada öğrenci hemşirelerin çoğunluğu (birinci sınıf %66,2; dördüncü sınıf %80,4) sürdürülecek tedavi için yaşam kalitesi ölçütünün kullanılması gerektiğine inanmaktadır. Bununla birlikte öğrencilerin çoğu (birinci sınıf %84,4; dördüncü sınıf %78,3) yaşam kalitesi hiçbir şekilde yükselmeyecek yenidoğanların yaşatılması gerektiğini düşünmektedir. Klinik uygulamalar sırasında verilecek kararlarda yaşam kalitesinin ölçüt olarak ele alınması, kararın etiğe uygunluğunu sağlamada önemli bir rol oynamaktadır.³² Söz konusu yaşam yenidoğan/bebek olduğunda öğrencilerin bu ölçütü kullanamaması, hastanın en iyi yararını gözetecekleri konusunda endişe yaratmaktadır. Yine öğrenci hemşirelerle yapılan çalışmada da benzer sonuçlara

ulaşmıştır.¹³ Bu sonuç ve çocukların tedaviye katılımıyla ilgili çalışma sonuçları hemşirelik etik eğitiminde maternalizm ve paternalizm konularının tartışılmasının gereğini göstermektedir.

Çalışmada öğrencilerin üçte biri (birinci sınıf %39,0; dördüncü sınıf %28,3) bireyin ölme hakkına sahip olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte hastanın istekleri doğrultusunda ötenazi konusunda hekim ve hemşirelere izin verilmesine katılım oranı birinci sınıflarda üçte bire (%29,9), son sınıflarda dörtte bire (%17,4) yakındır. Ayrıca son sınıf öğrencileri birinci sınıf öğrencilerine göre bu konuda daha fazla kararsız kalmışlardır. Yapılan çalışmalarda benzer oranda öğrenci hemşire ile daha fazla oranda profesyonel hemşire bu görüşlere katılmıştır.^{13,30,33} Mandıracıoğlu ve Özsoy tarafından yapılan çalışmada tıp fakültesi ve hemşirelik öğrencilerinin yarısından fazlası ötenazinin uygulanması gerektiğini, Kaya ve Akçin tarafından yapılan başka bir çalışmada da öğrenci hemşirelerin bir kısmı (%28,1) bu uygulamada aktif rol alabileceklerini belirtmişlerdir.^{34,35} Türkiye’de Hasta Hakları Yönetmeliği’nde ötenazinin yasak olduğu belirtilmesine rağmen, az oranda öğrencinin ve hemşirenin ötenaziye desteklemesinden yola çıkarak, ötenaziye ilişkin tartışmalarda ilgili tarafların görüşlerinin de ele alınmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.³

İlgi çekici bir çalışma sonucu öğrencilerin organ nakline yönelik tutumlarına ilişkindir. Hastanın organlarının kullanımına izin verme hakkının olduğuna çok yüksek olan katılım oranı (birinci sınıf %96,1; dördüncü sınıf %100), kendi organlarının kullanımına izin vermelerinde oldukça azalmaktadır (birinci sınıf %52,2; dördüncü sınıf %53,2). Yapılan başka çalışmalarda da öğrenci hemşirelerin benzer oranlarda organ bağışi yapmayı düşünmedikleri bildirilmektedir.^{36,37} Bu sonuçlar doğrultusunda organ bağışi konusunda toplumsal duyarlılığı arttırmada önemli bir rolü olan hemşirelerin, önce kendi duyarlılıklarının gelişmesine katkı sağlayabilecek şekilde organ nakline ilişkin etik eğitimin gözden geçirilmesi yararlı olacaktır. İntörn olan tıp fakültesi öğrencilerinin de bu konuya ilişkin bir etik eğitim ihtiyacını bildirmeleri bu öneriyi desteklemektedir.³¹

SONUÇ

Çalışma sonuçlarına göre; öğrenci hemşirelerin çoğu hastanın sağlık personelinin seçme, aydınlatılma, tıbbi kayıtlarını elde etme ve mahremiyetinin korunması hakkının olduğuna katılmaktaydı. Son sınıf öğrencileri çocuk hastaların tedavilerine ilişkin kararlara katılma hakkının olduğunu ve sürdürülecek tedavide yaşam kalitesinin öncelenmesi gerektiğini daha fazla tercih etmekteydi. Bununla birlikte son sınıf öğrencileri eğitime yeni başlayan öğrenci hemşirelerle benzer oranda hastanın tedaviyi reddetme hakkının olduğunu bildirirken, daha az oranda hastaya gerçeğin söylenmesi gerektiğine ve bireyin ölme hakkına sahip olduğuna katılmaktaydı. Çalışmanın bir sağlık yüksek okulunda okuyan öğrenci hemşireler

üzerinde yapılması nedeniyle bundan sonraki çalışmalarda çok sayıda hemşirelik/sağlık yüksek okulunda daha fazla öğrenci hemşireyle bu çalışmanın ilerletilmesi planlanmıştır. Ayrıca bu çalışmadan elde edilen sonuçlarda, öğrencilerin hastaya gerçeği söyleme ve hastanın ölme hakkına saygı duyma gibi hasta haklarına ilişkin tercihlerinde azalma olmasında hangi etkenlerin rol oynadığını belirleyebilecek daha ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç olabilir.

Teşekkür

Çalışmanın planlanması sırasındaki çok değerli öneri ve desteklerinden dolayı Prof.Dr. Nermin Ersoy'a, çalışmanın yürütülmesini destekleyen Prof.Dr. Süreyya Karaöz'e ve çalışmaya katılan öğrenci hemşirelere teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

1. Teke A, Uçar M, Demir C, Çelen Ö, Karaalp T. [Evaluation of knowledge and attitudes of the nurses working in a training hospital about patients' rights]. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni 2007;6(4):259-66.
2. Önal G. [Rights of patients in prison]. In: Ülman YI, Gül TB, Kadioğlu FG, Yıldırım G, Edisan Z, eds. [Expanding Medical Ethics to Bioethics]. Ankara: Türkiye Biyoetik Derneği Yayınları; 2009. p.248-55.
3. Resmi Gazete (01.08.1998, sayı: 23420) Sağlık Bakanlığı Hasta Hakları Yönetmeliği; 1998. p.67-76.
4. Önal G, Civaner M. [The directive for practice of patient rights: a step to putting into practice the patient rights in Turkey]. Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2005;13(3):203-8.
5. Özdemir H, Salaçin S, Ergöner A. [The patients' rights statutes and the physicians' sensitivities]. Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2000;8(1):32-7.
6. Önal G. [Anatomy of patient rights]. ACU Sağlık Bil Derg 2012;3(1):7-14
7. Erdil F, Korkmaz F. Ethical problems observed by student nurses. Nurs Ethics 2009;16(5):589-98.
8. Ersoy N. [Ethics in oncology]. Türk Onkoloji Dergisi 2009;24(4):191-7.
9. Bu X, Wu YW. Development and psychometric evaluation of the instrument: attitude toward patient advocacy. Res Nurs Health 2008;31(1):63-75.
10. Türk Hemşireler Derneği. Hemşireler İçin Etik İlke ve Sorumluluklar. Ankara: Türk Hemşireler Derneği Yayınları; 2009.
11. Görgülü RS, Dinç L. Ethics in Turkish nursing education programs. Nurs Ethics 2007;14(6): 741-52.
12. Erdemir F. [Nurse's role and functions and the philosophy of nursing education]. C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 1998;2(1):59-63.
13. Altun İ, Ersoy N. Undertaking the role of patient advocate: a longitudinal study of nursing students. Nurs Ethics 2003;10(5):462-71.
14. Zülfiyar F, Ulusoy MF. Are patients aware of their rights? A Turkish study. Nurs Ethics 2001;8(6):487-98.
15. Tengilmoglu D, Kisa A, Dziegielewski SF. What patients know about their rights in Turkey. J Health Soc Policy 2000;12(1):53-69.
16. Deveci E, Ögetürk A, Ozan AT, Tokdemir M, Açık Y. [Awareness about patients rights amongst patient admitting to a primary level health care facility]. Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2005;13(3):174-8.
17. Taşçı KD. [Evaluation of patients to received care after birth from the aspect of patient rights]. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2007;10(3):26-33.
18. Öztürk H, Yılmaz F, Hindistan S, Çilingir D, Yeşilççek K. [Evaluations of doctors, nurses and patients about patient's rights in hospitals]. Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2007;15(3):145-52.
19. Özer N, Özlü ZK. [Do the surgical clinic inpatients know their rights?]. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2009;12(4): 19-28.
20. Ozdemir HM, Can OI, Ergöner AT, Hilal A, Onder M, Meral D. Midwives and nurses awareness of patients' rights. Midwifery 2009;25(6):756-65.
21. Akyurt N, Gurkan S, Güven T, Balıkcı M, Albayrak H. Patient rights and professionals: knowledge of health care workers in Istanbul on patient rights. In: Ülman YI, Çokar M, eds. European Association of Centres of Medical Ethics (EACME) Annual Conference "Bioethics from a Cross-Cultural Perspective" Book of Abstracts. İstanbul: Turkish Bioethics Association Publication; 2011. p.300-1.
22. Güven T, Akyurt N, Sert G, Balıkcı M, Albayrak H. Patient rights and professionals: opinions of health care workers in Istanbul on patient rights. In: Ülman YI, Çokar M, eds. European Association of Centres of Medical Ethics (EACME) Annual Conference "Bioethics from a Cross-Cultural Perspective" Book of Abstracts. İstanbul: Turkish Bioethics Association Publication; 2011. p.307-8.
23. Duckett L, Rowan M, Ryden M, Krichbaum K, Miller M, Wainwright H, et al. Progress in the moral reasoning of baccalaureate nursing students between program entry and exit. Nurs Res 1997;46(4):222-9.

24. Auvinen J, Suominen T, Leino-Kilpi H, Helkama K. The development of moral judgment during nursing education in Finland. *Nurs Educ Today* 2004;24(7):538-46.
25. Kim YS, Park JW, Son YJ, Han SS. A longitudinal study on the development of moral judgement in Korean nursing students. *Nurs Ethics* 2004;11(3):254-65.
26. Önal E, Tümerdem Y. [Patients' rights, the right to health, and medical ethics within the context of an intern survey]. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* 1999;7(2):72-7.
27. Er RA, Şenses MÖ, Akpınar A, Ersoy N. [Ethical problems about informed consent in orthopedics]. *Türkiye Klinikleri J Med Sci* 2011;31(2):455-63.
28. De Lourdes Levy M, Larcher V, Kurz R. Informed consent/assent in children. Statement of the Ethics Working Group of the Confederation of European Specialists in Paediatrics. *Eur J Pediatr* 2003;162(9):629-33.
29. Aydın E. [The issue of informed consent in children]. *Hacettepe Üniversitesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 2003;46(2):148-52.
30. Ersoy N, Altun İ, Beser A. Tendency of nurses to undertake the role of patient advocate. *Eubios J Asian Int Bioethics* 1997;7:167-170.
31. Ozan S, Timbil S, Semin S, Musal B. Interns' perceptions on medical ethics education and ethical issues at the Dokuz Eylül University School of Medicine in Turkey. *Education for Health* 2010;23(3):330.
32. Ersoy N. [Ethical issues at the end-of-life. I: Withholding and withdrawing life sustaining treatments]. In: Erdemir AD, Öncel Ö, Aksoy Ş, eds. [Contemporary Medical Ethics]. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi; 2003. p.328-57.
33. Özkalay F, Zaybak A. [The views of nursing students related to euthanasia]. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 2009;25 (2):1-9.
34. Mandıracıoğlu A, Özsoy SA. [The approaches to the issue of euthanasia of Ege University Faculty of Medicine and School of Nursing senior students]. *Kriz Dergisi* 1995;3(1-2):270-3.
35. Kaya H, Akçin E. [The views of nursing students about euthanasia]. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* 2005;13(2):115-9.
36. Özer FG, Karamanoğlu AY, Beydağ KD, Fıdancıoğlu H, Akıncı E, Şanlı İ, et al. [Effect of education on a group of university school for health sciences students' opinions and knowledge level about organ transplantation and donation]. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni* 2008;7(1):39-46.
37. Özer N, Sarıtaş S, Özlü ZK. [Knowledge and thoughts of nursing students about organ donation and transplantation]. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 2010;13(2): 1-11.